

КВОТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

QUOTING AS A TOOL FOR ENSURING THE PRINCIPLE OF GENDER EQUALITY IN THE ELECTION PROCESS

Бучин М.А.,

*доктор політичних наук,
професор кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»*

Данчук Г.Д.,

*студентка III курсу Інституту гуманітарних і соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті досліджено особливості дотримання принципу гендерної рівності під час виборчого процесу. Основну увагу автори звертають на механізм гендерного квотування, який дає змогу забезпечити рівні умови участі у виборчому процесі та рівні можливості для представництва у виборних органах чоловіків та жінок.

Автори наголошують на тому, що гендерне квотування є тимчасовим механізмом, покликаним подолати наявні у суспільствах країн світу стереотипи. Проаналізовано два види виборчого квотування: наявність виборчих квот у вигляді зарезервованих місць у представницькому органі влади для представників певної статі та наявність квотування під час формування виборчих списків. У другому випадку квотування буває добровільним (використовується політичними партіями без примусу) або примусовим (застосовується державою та є обов'язковими для виконання всіма учасниками виборчого процесу).

Дослідники наголошують, що важливим є не лише формальне закріплення виборчих квот у законодавстві, але й практичне їх дотримання всіма суб'єктами виборчих перегонів. Відтак важливим є державний контроль та реагування влади на дотримання / недотримання принципу квотування під час виборів. Це можуть бути як позитивні (різноманітні заохочення тих учасників виборчого процесу, які дотримуються гендерного квотування), так і негативні (покарання тих політичних партій, які порушують гендерні квоти під час виборів) механізми контролю.

Автори розкривають досвід низки країн світу, які застосовують принцип гендерного квотування під час виборчого процесу. Дослідники наголошують на тому, що приклади проаналізованих країн засвідчують позитивний вплив гендерного квотування на збільшення представництва жінок у парламентах згаданих країн.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерне квотування, виборчий процес, виборчі списки, гендерна квота, демократія.

The article examines the peculiarities of adherence to the principle of gender equality during the election process. The authors focus on the gender quoting mechanism, which provides equal conditions for participation in the electoral process and equal opportunities for men and women to be represented in elected bodies.

The authors emphasize that gender quoting is a temporary mechanism designed to overcome stereotypes in societies around the world. Two types of electoral quoting are analyzed: the presence of electoral quoting in the form of reserved seats in the representative body of power for members of a certain sex and the presence of quoting during the formation of electoral lists. In the second case, quoting can be voluntary (used by political parties without coercion) or coercive (applied by the state and mandatory for all participants in the election process).

Researchers emphasize that it is important not only to formally establish election quotas in the legislation, but also to practically observe them by all subjects of the election race. Therefore, state control and government response to compliance / non-compliance with the principle of quoting during elections is important. These can be both positive (various incentives for those participants in the election process who adhere to gender quoting) and negative (punishment of those political parties that violate gender quotas during elections) control mechanisms.

The authors reveal the experience of a number of countries around the world that apply the principle of gender quoting during the election process. Researchers emphasize that the examples of the analyzed countries show the positive impact of gender quoting on increasing the representation of women in the parliaments of these countries.

Key words: gender, gender equality, gender quoting, electoral process, electoral lists, gender quota, democracy.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що у сучасному світі важливою ознакою демократії є дотримання прав та свобод особи, що автоматично означає наявність рівних умов для участі всіх громадян у суспільно-політичному житті. Важливою складовою суспільної рівності є гендерна. Проте історичні особливості розвитку людства тривалий час

зумовлювали наявність гендерної нерівності, що передбачала привілейоване становище чоловіків у всіх сферах суспільного життя.

Це особливо було характерним для політичної сфери, де жінки впродовж тривалого часу були позбавлені можливості обирати та бути обраними до представницьких органів влади. Однак навіть після запровадження загального виборчого права

ситуація із політичною участю жінок демонструє диспропорцію на користь чоловічої статі. Це можна пояснити, зокрема, наявністю стереотипів, які не дають змоги жінкам бути представленими на рівні з чоловіками в органах влади.

Політична та виборча практики України теж значною мірою демонструють певні проблеми із реалізацією принципу гендерної рівності. Наявні стереотипи в українському суспільстві продукують уявлення про те, що політика є більшою мірою чоловічою справою, ніж жіночою. Це, у свою чергу, призводить до диспропорції представництва різних статей у виборних органах влади в Україні на користь чоловіків. Відтак дослідження гендерного квотування під час виборів є актуальним та важливим і для нашої держави.

Відтак гендерна диспропорція, наявна в багатьох країнах світу, зумовлює необхідність досягнення електоральної гендерної рівності через запровадження спеціальних нормативно-правових та інституційних механізмів. Одним із найбільш поширених та найбільш ефективних у контексті досягнення електоральної рівності статей вважається механізм гендерного квотування. Це зумовлює актуальність обраної нами для дослідження проблематики та необхідність її комплексного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Джерельною базою для нашого дослідження стали аналітичні та наукові статті зарубіжних і вітчизняних експертів та вчених. Серед зарубіжних науковців можна виокремити С. Біблера, В. Мохана, К. Райана, Т. Фітсімонса та ін. Серед вітчизняних дослідників питанню гендерної рівності у виборчому процесі приділяли увагу такі науковці, як І. Глиняний, Д. Ковриженко, О. Марцеляк та ін. Вони розглядали історію розвитку принципу гендерної рівності у виборчому праві; проблему виборчих цензів та їх застосування; особливості та наслідки використання гендерних квот; зарубіжну практику проведення виборів у контексті забезпечення гендерної рівності та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну увагу дослідників до проблеми гендерної рівності, такому її аспекту, як електоральна рівність, присвячено значно менше уваги науковців. Крім того, дослідники часто розглядають питання гендерного квотування побіжно, роблячи акценти лише на окремих аспектах цього механізму забезпечення принципу гендерної рівності. Відтак проблема гендерного квотування потребує більш комплексного політологічного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета публікації – здійснити наукове дослідження гендерного квотування як механізму забезпечення рівних умов участі у виборчому процесі чоловіків та жінок.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для того, щоб забезпечити дотримання принципу гендерної рівності у виборчому процесі, держави використовують численні інструменти, які сприяють розширенню можливостей жінок у політичній сфері, а також більшій залученості представниць жіночої статі в електоральний процес. Серед цих інструментів найбільше значення мають такі: закріплення у національних Конституціях принципу рівності прав жінок та чоловіків; ухвалення спеціальних законів як на міжнародному, так і на національному рівні; запровадження спеціальних інституцій, що займаються питанням статевого паритету; дослідження стану дотримання принципу гендерної рівності у конкретних країнах; запровадження гендерних квот, що гарантують мінімальне представництво жінок на виборах та ін. Зупинимось детальніше на аналізі остатнього інструмента.

Відтак для того, щоб забезпечити більшу гендерну рівність у виборчому процесі, часто застосовують спеціальні гендерні квоти. Гендерні квоти є способом усунення гендерної диспропорції шляхом визначення необхідної частки жінок, які повинні брати участь у виборчому процесі, надання спеціальних пільг та заохочень у випадку їхнього дотримання чи застосування санкцій у випадку порушення гендерного квотування [1].

Під терміном «гендерне квотування» розуміють певну стратегію діяльності держави у сфері гендерної політики, яка спрямована на збільшення ролі та кількості представниць жіночої статі у виборах та політиці. Гендерні квоти можуть застосовуватись до представників обох статей, але, зважаючи на домінуючу роль чоловіків у різних ешелонах влади та на політичній арені, вони зазвичай існують для захисту прав жінок.

На сьогодні гендерне квотування поширене у більш ніж 130 країнах, тобто цей метод застосовують у всіх регіонах світу. Вони забезпечують представництво жінок у політичній сфері у межах від 30% до 50% [2]. Варто відзначити, що впровадження гендерних квот є тимчасовим явищем, позаяк воно, в першу чергу, спрямоване на виправлення давно утверджених в суспільстві стереотипів.

Гендерно нейтральною є квота, за якою співвідношення жінок та чоловіків становить 50/50. Гендерне квотування можуть запроваджувати як самі політичні партії, так і держава. У першому випадку такі квоти є добровільними, у другому – загальнообов'язковими для усіх політичних сил в державі. Вони можуть закріплюватися положеннями Конституцій, виборчим законодавством, спеціальними законами про рівні права та протидію дискримінації чи статутами політичних партій.

Застосування партіями власних гендерних квот сьогодні є доволі поширеним явищем у світі.

Такі квоти існують в багатьох Європейських країнах: Великобританії, Норвегії, Італії, Німеччині, Австрії, Греції тощо, а також в Новій Зеландії. Для прикладу, Норвезька робоча партія запровадила квоту на усіх рівнях та в усіх структурах, які входять до складу її партійного апарату. В Ірландії добровільні квоти у своїй діяльності використовують Робітничка партія та Партія Зелених. Такі квоти також застосовують Африканський національний конгрес ПАР (ANC), Хустисіалістська партія (PJ) та Громадянський радикальний союз (UCR) Аргентини, політична сила «Совість вітчизни» Болівії (CONDEPA), Партія демократичної революції в Мексиці (PRD), лейбористські партії Британії та Австралії, а також партії Скандинавських країн [3].

Політичні сили Німеччини також доволі активно встановлюють добровільні квоти. Для прикладу, Соціал-демократична партія Німеччини встановила квоту 45%, а Партія демократичних соціалістів та Партія Зелених залишають жінкам половину місць у виборчих списках. В Австрії Соціал-демократична партія залишає жінкам 40% місць від загальної кількості своїх членів, квота Австрійської народної партії становить 33,3%, а «Зелена альтернатива» та партія зелених використовують гендерно-нейтральну квоту [4].

Законодавчо закріпленими є гендерні квоти в таких країнах, як Афганістан, Ірак, Руанда, Болівія, Мексика, Коста-Рика, Нікарагуа, Південна Африка тощо. До слова, шість останніх держав входять у десятку країн з найвищим показником представництва жінок у парламенті за даними Міжпарламентського союзу [2].

Варто відзначити, що до законодавчо закріплених квот відносяться так звані зарезервовані місця і законодавчі кандидатські квоти. Застосовуючи такі квоти, держава створює окремі місця у парламенті, призначені винятково для жінок. Таким чином представниці жіночої статі конкурують не з чоловіками за місця у парламенті, а між собою.

Такі квоти застосовуються, наприклад, у Бангладеші. Із 330 депутатських мандатів 30 (9%) можуть отримати тільки представниці жіночої статі. Аналогічний механізм застосовується і на виборах до парламенту Пакистану. Всього у Пакистані за представницями жіночої статі закріплена третина місць у парламенті. Завдяки таким заходам країна є лідером серед усіх ісламських країн за кількістю жінок, представлених у вищому органі законодавчої влади [5].

У Руанді для жінок також резервуються спеціальні місця у парламенті, що закріплено в Конституції країни. Також поправка до Закону Руанди «Про політичні організації та політиків», ухвалена у 2007 р., закріплює положення, відповідно до якого у передвиборчих списках партій частка жінок повинна становити щонайменше 30%. Як

результат використання згаданих інструментів виборчого квотування Руанда є країною-лідером за кількістю жінок у парламенті: частка представниць жіночої статі у законодавчому органі країни становить понад 61% (49 жінок з 80) [6].

У політиці також застосовують тип гендерних квот, який називається «подвійне квотування»: на виборах кандидатури жінок вносяться у верхню частину партійного списку, а не у нижню. Таким чином, ймовірність потрапляння жінок до парламенту зростає. Ця концепція широко застосовується на виборах у Бельгії та Аргентині.

Важливим є не лише законодавче закріплення принципу гендерного квотування, адже воно показує лише формальну сторону проблеми. Тому не менш важливим є реальне дотримання гендерного квотування в електоральній практиці. У цьому контексті доволі важливу роль відіграє позиція та реакція державної влади на дотримання / недотримання суб'єктами виборчого процесу гендерного квотування під час виборів.

У багатьох країнах не передбачено жодних санкцій за недотримання гендерної квоти, але є країни, які слідкують за впровадження цього принципу. Зокрема, до таких країн належить Франція, яка у 2000 році прийняла Закон про рівний доступ жінок та чоловіків до виборчих посад. Його суть полягає в тому, що якщо політична сила не дотримується принципу гендерного паритету, то її державне фінансування зменшується. Допустиме відхилення від законодавчо встановленої квоти становить 2% [7].

Санкції за недотримання гендерного квотування застосовуються також у Греції, де на виборах до місцевих та регіональних органів самоврядування забезпечення частки жінок щонайменше на рівні 30% є загальнообов'язковим. Політичні сили, де частка представниць жіночої статі у виборчих списках є меншою, не реєструються [5].

Існує й інший підхід до забезпечення гендерної рівності шляхом квотування, у контексті якого робляться акценти не на покаранні, а на стимулюванні суб'єктів виборчого процесу: країни часто замість використання санкцій за порушення законодавчо встановлених гендерних квот застосовують додаткові пільги до тих політичних партій, які дотримуються гендерного квотування. Наприклад, в Італії держава забезпечує додаткове фінансування тим політичним силам, у яких жінки входять до виборчих списків. Розмір такого додаткового фінансування становить 5% від річного фінансування партії [5].

Швеція була першою країною, яка запровадила метод гендерних квот. Вона запропонувала політику гендерного квотування наприкінці 60-х років ХХ століття. Сьогодні частка жінок у парламенті цієї країни становить 47,3% від їх загальної кількості. Сьогодні всі партії в країні застосовують

гендерно нейтральні квоти, тобто забезпечують представництво обох статей у своєму складі за пропорцією 50/50 [8].

Загалом важливо зазначити, що в Скандинавських країнах доволі висока частка представництва жінок у парламенті. Середній показник залученості жінок до роботи парламентів Данії, Ісландії, Норвегії, Фінляндії та Швеції становить 43,9%. Для порівняння у країнах, які є членами ОБСЄ, цей середній показник становить 30% [8].

Доволі активну діяльність у сфері забезпечення принципу гендерної рівності та покращення прав жінок у світі проводить Норвегія. Частка жінок у владних органах цієї країни становить 41,4%. Окрім того, Норвегія заохочує інші країни світу, з якими вона має дипломатичні відносини, дотримуватися принципу гендерної рівності. Зокрема МЗС Норвегії тісно співпрацює з Україною для покращення рівня участі жінок у політиці. До прикладу, у 2005 р. воно організувало семінар «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України». Також обидві країни спільно реалізовували проєкт «Управління, гендер і довкілля як перспектива розвитку сектору м'якої безпеки в Україні» [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи, варто зазначити, що гендерна рівність є дуже важливою для функціонування демократичного суспільства, адже справжня демократія неможлива в умовах будь-якої дискримінації, у тому числі й за ознакою статі. Важливим елементом забезпечення принципу гендерної рівності є паритетні умови участі представників двох статей у політичному житті. Останні значною мірою забезпечуються електоральною гендерною рівністю, яка передбачає рівні засади участі чоловіків і жінок у виборчому процесі.

Одним з найбільш дієвих та найбільш поширених механізмів забезпечення електоральної гендерної рівності є застосування гендерних квот під час виборчого процесу. Такі квоти можуть стосуватися виборчих списків (наявність певного кількісного мінімуму включення представників певної статі у виборчий список) або ж парламенту (наявність певної кількості зарезервованих місць у парламенті, на які гарантовано будуть обиратися лише представники певної статі). У випадку квотування виборчих списків воно може застосовуватися державою (у такому випадку гендерне квотування буде обов'язковим для всіх учасників виборчих перегонів), або ж політичними партіями (в такому випадку гендерне квотування буде ініціативою самої партії та носитиме добровільний характер).

Для забезпечення гендерної рівності у політиці та виборчому процесі важливо, щоб механізм гендерного квотування доповнювався іншими механізмами, адже це даватиме позитивний синергетичний ефект. Крім того, особливості гендерного квотування та інших механізмів забезпечення гендерної рівності мають корелюватися із ситуацією у сфері гендерної рівності та національною специфікою конкретно взятої країни. Також важливо, щоб громадяни були носіями високого рівня демократичної політичної культури, адже це даватиме змогу долати стереотипи у сфері гендерної політики та забезпечуватиме більше високу гендерну рівність.

В Україні гендерна рівність у політиці та рівність чоловіків і жінок у виборчому процесі значною мірою не відповідає міжнародним стандартам. Відтак вивчення особливостей та перспектив дотримання принципу гендерної рівності у виборчому процесі в Україні вбачається перспективним напрямком наших подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті Європейської стратегії України / за редакції Алли Чернової. К.: Заповіт, 2016. 244 с.
2. Fitzsimons T. New IPU report shows well-designed quotas lead to significantly more women MPs. *Офіційний сайт IPU*. 2019. URL: <https://www.ipu.org/news/press-releases/2019-03/new-ipu-report-shows-well-designed-quotas-lead-significantly-more-women-mps?fbclid=IwAR1Tdoxn-koQ9raFUneh5c3MPIYjX4L59PDUXNrpgh--oRFsTZDbzo>
3. Глинаний І. В. Історія та розвиток гендерної політики у виборчому праві. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Вип. 3. С. 22-32
4. Вибори в Європейському Союзі / за ред. Ковриженка Д.С. К.: ФАДА, ЛТД, 2006. 156 с.
5. Марцеляк О. В. Правова природа й види цензів у виборчому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 33. С. 79-93.
6. Біблер С., Мохан В., Райан К. Гендерна рівність та органи адміністрування виборів: Посібник кращих практик / пер. з англ. Коваленко І. К.: АК Group, 2014. 92 с.
7. Ковриженко Д.С. Вибори в Європейському Союзі. К.: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2006. 475 с.
8. Скільки депутатів-жінок у парламентах світу. *Аналітичний портал Слово і діло*. 2020. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/02/12/infografika/polityka/skilky-deputativ-zhinok-parlamentax-svitu>
9. Жінки в політиці: міжнародний досвід для України / За заг. ред.: Яни Свердлюк Я. та Оксамитної С. *Жінки в політиці: міжнародний досвід для України: матеріали міжнародного наукового семінару (Київ, 7 жовтня 2005 р.)*. К.: Атіка, 2006. 272 с.